

Hans Anten

Twee eeuwen literatuurgeschiedenis herzien en vernieuwd

G.J. van Bork & N. Laan (ed.), *Van romantiek tot postmodernisme. Opvattingen over Nederlandse literatuur*. Bussum: Coutinho, 2010. 316 p

In de recente historie van de Nederlandse literatuurgeschiedschrijving vormt het boek *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis* uit 1986 een belangrijk markeringspunt. Terwijl het enige courante overzichtswerk, dat van Knuvelder, vanaf de jaren zestig om tal van redenen allengs zijn bruikbaarheid verloor, domineerde het autonomistische paradigma van de *ergocentrische* literatuurbenadering in die tijd de universitaire neerlandistiek. Wanneer in de jaren tachtig onder invloed van disciplines als literatuursociologie en receptie-esthetica de studie van literatuur contextualiseert, raakt de a-historische *close reading*-methode haar hegemonie kwijt en kan de ‘wederopbouw van de Nederlandse literatuurgeschiedschrijving’, om het te zeggen met woorden uit de ondertitel van Anbeeks oratie uit 1982, gestalte krijgen. Die hernieuwde aandacht voor literatuurgeschiedenis blijkt vooral uit een aantal theoretische beschouwingen erover. De bekendste is wellicht het artikel van Van Gorp dat in 1985 in dit tijdschrift verscheen onder de veelzeggende titel: ‘De utopie van een omvattende literatuurgeschiedschrijving. Of hoe het zou moeten kunnen en toch niet echt kan...’. Het is niet ondenkbaar dat van dergelijke reflecties op een historiografie met een object – het literaire veld – dat steeds omvangrijker en complexer werd, een zeker ontmoedigend effect uitging. Ondertussen maakte men op de universiteit vanwege het ontbreken van een adequaat handboek zelf syllabi om literatuurgeschiedenis te kunnen doceren. De bewerking nu van dergelijk studiemateriaal, gebruikt aan het Instituut voor Neerlandistiek van de Universiteit van Amsterdam, resulteerde in de uitgave *Twee eeuwen literatuurgeschiedenis. Poëtische opvattingen in de Nederlandse literatuur*. En daarmee was dit boek de eerste universitaire literatuurgeschiedenis, weliswaar niet alomvattend, die sedert lang werd gepubliceerd.

Het onthaal van *Twee eeuwen* was over het algemeen positief. Met name werd de royale aandacht voor het internationale kader van de stromingen geprezen op grond waarvan deze literaire geschiedenis haar chronologische ordening kreeg: romantiek, realisme, naturalisme, symbolisme en modernisme. Bovendien werd gewaardeerd dat de schrijvers het extern-poëtische uitgangspunt niet al te rigide toepasten en soms ook literaire teksten in hun verhaal betrokken. Kritisch commentaar had betrekking op lacunes in de Verantwoording, en dan met name op de voor *Twee eeuwen* essentiële vraag wat het begrip ‘overheersend’ betekende in de formulering van de doelstelling: het beschrijven van de ‘overheersende stromingen’ en de ‘overheersende normen’ van een bepaalde periode. Haast vanzelfsprekend richtte de kritiek zich ook op de beperkingen die inherent zijn aan de gekozen opzet: de grote afwezigheid van de literaire teksten zelf en het (nagenoeg) ontbreken van sommige coryfeeën omdat die geen poëtische uitspraken zouden hebben gedaan (Arthur van Schendel) of omdat hun literatuuropvatting te particulier of te eigenzinnig was (F. Bordewijk). Deze kritiek woog eens te meer zwaar omdat literair-historische overzichten die deze lacunes konden opvullen er toen niet waren.

Niettemin werd *Twee eeuwen* in 1997 en 2000 ongewijzigd herdrukt en thans, in 2010, is er een zodanig volledig herziene en geactualiseerde versie van verschenen dat, aldus het korte woord vooraf, er sprake is van ‘een geheel nieuw boek’ met dus ook een nieuwe titel:

Van romantiek tot postmodernisme. Opvattingen over Nederlandse literatuur. G.J. van Bork en N. Laan, die ook de redacteurs van *Twee eeuwen* waren, geven in het woord vooraf summier aan wat vernieuwd is. Meer dan in *Twee eeuwen* zullen stromingen centraal staan en zal de nadruk komen te liggen op de rol van literatuuropvattingen. Van deze woorden gaat wellicht de suggestie uit dat het gehanteerde periodiseringsprincipe en de extern poëtische grondslag van *Twee eeuwen* nu echt absolute criteria zijn waaraan men zich heeft onderworpen, terwijl een soepele omgang ermee nu juist in de kritiek als winst werd beschouwd.

In de opzet van het boek krijgen de stromingen weliswaar meer reliëf omdat na het inleidende hoofdstuk nu ieder hoofdstuk de naam van een stroming heeft – van Romantiek (hoofdstuk 2) tot en met Postmodernisme (hoofdstuk 7) – terwijl in *Twee eeuwen* voor de periode na de Tweede Wereldoorlog dat type naamgeving verandert in een tijdsgebonden genreaanduiding als ‘Experimentele literatuur na 1945’. Als in zijn voorganger domineren in het nieuwe boek de expliciet geformuleerde literatuuropvattingen. Maar de literatuur zelf blijft gelukkig niet onbesproken, zoals de opgenomen (fragmenten uit) gedichten, bijvoorbeeld Leopolds ‘Regen’, en ook korte exposés over proza als Cremers novelle *Fabriekskinderen* of Huysmans’ roman *À rebours* laten zien.

Daarbij komt het me voor dat het zevende hoofdstuk de titel ‘Postmodernisme’ heeft gekregen ter wille van de nagestreefde compositorische uniformiteit. (Die uniformiteit komt overigens ook tot uiting in de hoofdstukken zelf, die zoveel mogelijk een gelijke structuur hebben. Dat het *Twee eeuwen*-collectief van zeventien auteurs nu is teruggebracht tot zeven schrijvers zal daartoe in belangrijke mate hebben bijgedragen.) Hoewel de term ‘postmodernisme’ voor het laatste hoofdstuk, dat de periode 1945 tot heden beslaat, eerder als een heuristisch instrument dan als een periodeconcept wordt ingezet en ‘experiment’ en ‘vernieuwing’ de thematische constanten zijn, is de diversiteit van de daar ondergebrachte richtingen, stromingen en genres van dien aard dat de synthese van postmodernisme een nogal vertekende en geforceerde indruk maakt. Van het realisme (in schijn) van Reves *De avonden*, de poëzie van de Vijftigers, de readymades van *Gard Sivik* en *Barbarber*, het ‘ander proza’ van Vogelaar tot de postmodernistische poëzie van Holvoet-Hanssen en het postmoderne proza van *Revisor*-auteurs – deze veelomvattende collectie roept de vraag op die in het hoofdstuk gesteld wordt naar aanleiding van een geciteerde studie: ‘wat [is] nu precies de winst om de meest disparate groeperingen [...] onder de verzamelnaam “postmodernisme” te rangschikken?’

Een globale vergelijking met *Twee eeuwen* toont aan dat in *Van romantiek tot postmodernisme* tekstgedeelten staan die nagenoeg identiek zijn. Ze komen vooral voor in de hoofdstukken 2 en 3, over de romantiek en het realisme, en in paragrafen van hoofdstuk 7, die toen en nu geschreven zijn door dezelfde auteurs. Ook komen er tekstfragmenten voor die nu op een andere plaats staan, zoals de bespreking van Kloos’ inleiding op Perks *Gedichten*. Die stond in het hoofdstuk ‘Symbolisme’ en verschijnt nu in het hoofdstuk ‘Naturalisme’ (!), en wel op pagina’s die in het register bij Kloos *niet* zijn opgenomen. Tevens zijn er nieuwe teksten. Die betreffen uiteraard de literatuur na 1986 en in het hele boek met name de adequate actualiseringen van de secundaire literatuur. Ten slotte zijn er ook tekstgedeelten verdwenen, zoals de paragraaf over Nijhoff, over concrete poëzie en over de ‘projecten’ van Enno Develing. Een motivatie voor dergelijke bewerkingen wordt niet gegeven.

Van de twee vernieuwingen die het opvallendst zijn, wordt er slechts één in het woord vooraf genoemd. Het inleidende hoofdstuk van *Twee eeuwen* over ‘Vormen van literatuurwetenschap’ is vervangen door een hoofdstuk dat veel beter aansluit bij de rest van het boek. Dat is een uitstekend overzicht van de studie van literatuuropvattingen in de Nederlandse letterkundige neerlandistiek. De richtingen en ontwikkelingen daarin worden in het bijzonder gepresenteerd aan de hand van publicaties van de zes protagonisten: J.J.

Oversteegen, A.L. Sötemann, H. Verdaasdonk, C.J. van Rees, W.J. van den Akker en G. J. Dorleijn. Dat dit hoofdstuk opent met een foto van Oversteegen is een daad van rechtvaardigheid te noemen omdat de naam van deze grondlegger en de titel van diens invloedrijke studie *Vorm of vent* vreemd genoeg in het hoofdstuk over het interbellum in *Twee eeuwen* ontbraken.

De vernieuwing die ongenoemd blijft, is het niet meer voorkomen van een verantwoording. Het is mij een raadsel waarom iedere reflectie op de mogelijkheden en beperkingen van deze literatuurgeschiedschrijving op poëtische grondslag ontbreekt, zeker nu dit literair-historisch overzicht er inmiddels een is te midden van andere.

Gelet op de ogenschijnlijke afwezigheid van systematiek in het al dan niet bespreken of benoemen van Vlaamse poëtische opvattingen en literatuur zou het bijvoorbeeld wenselijk zijn geweest een standpunt te vernemen over de relatie tussen Noord en Zuid: is er in de beschreven periode sprake van een gedeelde cultuur of is die toch eigenlijk een fictie? In dit boek komen periodes aan bod door middel van poëtische visies waarvan nogal eens vermeld wordt dat de weerklank ervan in de Nederlandse literatuur *au fond* gering is. Dat geldt onder meer voor de romantiek tussen 1800 en 1830, het symbolisme tussen ongeveer 1890 en 1914 en het modernisme in het interbellum. Een wetenschappelijke legitimering van het gegeven dat toch juist deze visies centraal staan, zou in een verantwoording niet mogen ontbreken. Zoals het ook enige toelichting verdient dat er een geschiedenis geschreven kan worden over opvattingen over moderne Nederlandse literatuur waarin de namen van bijvoorbeeld Hella Haasse en Jeroen Brouwers niet voorkomen.

Wat *Van romantiek tot postmodernisme* wèl biedt is een goed geschreven overzicht van ruim twee eeuwen Nederlandse en soms ook Zuid-Nederlandse poëtische ideeën zoals die te construeren zijn uit werkexterne uitspraken en daarnaast ook uit literaire teksten. Dat panorama is voorzien van een verhelderend comparatistisch en institutioneel perspectief en wordt becommentarieerd middels een omvangrijk corpus relevante en actuele secundaire literatuur.

Universiteit Utrecht

Uit: *Spiegel der letteren* 52 (2010), nr. 4